

תפילת העמידה – למה דווקא שמונה עשרה?

הקדמה

חז"ל תקנו לנו י"ח ברכות בתפילת העמידה. שואל התנחומא בפרשת וירא א: "ילמדנו רבנו כמה ברכות מתפלל אדם בכל יום? כך שנו רבותנו בכל יום מתפלל אדם שמונה-עשרה. ולמה שמונה-עשרה?".

על זה שואל ה"יפה תואר" (בר"ר סט, ד): "צ"ע מה צריך לתת טעם אל מנין הברכות, כי המנין בכל מקום נמשך אל הנושאים ובוודאי שמפני שראו צורך בברכות אלו תקנום ואין טעם שכדי לכוון החשבון ל"י"ח פחתו או הוסיפו על הצריך? ומתוך: ואולי מפני שיכלו לכלול ברכות שונות בתוך ברכה אחת וכמו שמצינו בירושלמי (ברכות ד, ג) שכללו ברכת ולירושלים עירך וכו' עם את צמח דוד בברכה אחת וכן יכלו לכלול ברכת גואל ישראל עם מקבץ נדחי עמו ישראל, ובפרט כי הבינו כולל כל הברכות השונות בברכה אחת ולמה לנו להזכיר ברכות שאינם צריכות אם לא משום שיש טעם לזה". להלן יובאו שיטות האחרונים לביאור המקורות העוסקים בסוגיה זו.

פרק א – כנגד האבות

תנחומא וירא א: אמר רבי שמואל בר נחמן, כנגד שמונה עשרה פעמים שהאבות כתובים בתורה. הראשון שבהם, "ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן-הארץ הזאת אל-הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב" (ברא' נ, כד). והאחרון: "ויאמר ה' אלי זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב" (דברי' לד, ד). ואסיאמר לך אדם הרי הן תשע-עשרה, שכך כתיב, "אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה וגו'" (ברא' כח, יג), אמור לו, אין זה מן המנין, שאין יעקב נמנה עמהן.

בראשית רבה סט, ד: רבי חנינא בשם רבי פנחס אמר: שמנה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים י"ח ברכות שבתפילה

ואם יאמר לך אדם תשעה־עשר הם אמר לו "והנה ה' נצב עליו" (ברא' כח, יג) לית הוא מן המנין ואם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק" (ברא' מח, טז) חד מנהון.

בירושלמי ברכות פרק ד הלכה ג: מובא אותו מקור שמובא בבראשית רבה.

מוסכם על כל המפרשים ששבעה עשר הפסוקים שבטבלא המנויים לעיל הם נכללים במדרשים הנ"ל:

בראשית	שמות	במדבר	דברים
נ, כד	ב, כד	לב, יא	א, ח
	ג, ו		ו, י
	ג, טו		ט, ה
	ג, טז		ט, כז
	ד, ה		כט, יב
	ו, ג		ל, כ
	ו, יח		לד, ד
	לג, א		

אבל נחלקו בשני פסוקים ונבאר את השיטות.

שנות אליהו מס' ברכות פ"ד, מ"ג: (מקשה על הבראשית רבה) וקשה דאם אתה רוצה לחשוב כמו "ויקרא בהם שמי וכו'", הלא תמצא הרבה וגם הרבה יש אשר כתוב אברהם ויצחק? עכ"ל.

יש הבדל בין התנחומא לבין המדרש רבה שלפי התנחומא הפסוק הראשון הוא בבראשית (נ, כד) ואילו לפי המדרש רבה הפסוק הראשון הוא בבראשית (מח, טז). לכן הגר"א משנה את הגירסא של הירושלמי וכן פירוש הרז"ו הולך בעקבותיו בבראשית רבה.

וזו גירסתו: ...אם יאמר לך אדם י"ט הן, "וזכרת את בריתי" (בראשית כו, מב) לית מנהון (והיינו מפני שאינו כסדר תולדותם, ופריך אם אינו חשיב אלא מה שכתוב אברהם יצחק ויעקב כסדר תולדותם) א"כ אינם אלא י"ז, ומשני "זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו'" (שמות לב, יג) מנהון ז"א אע"פ שכתוב ישראל מ"מ כיון דכתיב כסדר תולדותם הוא מן המנין־ישראל היינו יעקב.

יוצא לפי הגר"א: שהתנאים שהפסוק יהיה מן המנין הם: (א) שגי האבות ביחד יהיו כתובים כסדר תולדותם. (ב) לא משנה אם כתוב שם

האב או כינויו (ישראל-יעקב). ולכן יוצא שהפסוק היי"ח שברשימה הוא שמות לב, יג.

פי' תפארת ציון ד"ה ואם יאמר לך אדם י"ז הם: שיטעה לומר דמה שלא חשבו ל"הנה ה' ניצב עליו" הוא מפני שאינו נזכר שם "יעקב" בפירוש ולפי זה אי אפשר לחשוב גם "לויקרא בהם שמי" שלא נזכר שם ג"כ שם יעקב בפירוש. והאמת היא דמה דלא חשבינן להפסוק "והנה ה' ניצב עליו" הוא מפני שלא נזכר בזה הפסוק זכותו דאדרבה יעקב היה צריך אז לזכות אבותיו כדי להיות נשמר מהמלאכים שהיו סוטנים בו משא"כ בפסוק "ויקרא בהם שמי" כונתו היתה על זכותו לכן הוא עולה בחשבון.

יוצא לפי התפארת ציון: (התנאי ההכרחי הוא) צריך להיות מוזכר זכות שלושת האבות ביחד בין בשמו בין בכינויו. ולכן יוצא שהפסוק היי"ח הוא בראשית מה, טז.

פי' המדרש רבה המבואר: מה שכתוב במדרש שמזכיר האבות הפי' כמו כל המפרשים ששלשתם מוזכרים באותו פסוק. ומה שכתוב אם יאמר לך י"ט הם אמור לו "והנה ה' ניצב עליו" אינו מן המנין ואם יאמר לך אדם י"ז הם מכיון ש"וזכרתי את בריתי יעקב" לא מן המנין מכיון שאין אזכרה מוזכרת, אמור לו שיש כתוב נוסף אשר אפשר למנותו: "האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו, אברהם ויצחק, האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה... יברך את הנערים, **ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק**" שנאמר בו אזכרה על אברהם ויצחק ושם "יעקב" מוזכר בכינוי "שמי".

יוצא לפי האמור לעיל שצריך: א) שיהיו מוזכרים האבות ביחד. ב) שתהיה מוזכרת אזכרה באותו עניין.

לכן אע"פ שהתנאים שונים משל התפ"צ אבל הפסוק היי"ח שווה לשל התפ"צ.

מה הרמז שהברכות הם כנגד האבות?

אבודרהם עמ' י: ולפי שהתפילות למדו אותן מן האבות... הוא אומר (המדרש) שנתקנו ח"י ברכות כנגד ח"י פעמים שהאבות כתובים בתורה.

יפה תואר: לפי שמתחילין הברכות אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי

יעקב, וגם ג' ברכות הראשונות הם כנגד ג' אבות לכן אומר (המדרש) כי גם מספר י"ח הוא כנגדן. א"נ: כדי שתעמוד זכותם לקבל התפילה.

וכך אומר גם הפי' תפארת ציון: דכל עיקר בקשתנו בתפילתנו היא ע"י כח זכות אבות וע"י דזכותם נזכר ח"י פעמים בתורה לכן יש לנו כח לבקש בזכותם ח"י בקשות.

(ע"י טבלת סיכום של הפרק בסוף המאמר)

פרק ב – כנגד ציווין שבמשכן

תנחומא וירא א: ורבי יוחנן אמר, כנגד שמונה עשר ציווים שבמשכן שהן בסוף ספר ואלה שמות והן "כאשר צוה ה' את משה", ח"י פעמים.

ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג: רבי שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן (בויקר"ר הגי' בשם רבי נתן), כנגד י"ח ציווין שכתוב בפרשת משכן שני. אמר רבי חייא בר ווא (בויקר"ר הגי' בר אבא) ובלבד מן "ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן" עד סופיה דסיפרא (שמות לח, כב).

(וכעין דברי הירושלמי מובאים במדרש ויקרא רבה א, ח ובעז"ה אביאם לקמן).

לכל המפרשים פי' כנגד ציווים שבמשכן: הוא כנגד ח"י פעמים שמוזכר "כאשר צוה ה' את משה" על כל פרט מפרטי המשכן.

פי' תפארת ציון: ר' נתן ס"ל דמה שכתוב על כל פרט "כאשר צוה ה' את משה הוא להודיע שבכל דבר פרטי היה משה מכוון בו כל הכוונות של המשכן בכללו ולכן לא חשב ר' נתן רק אותם דברים שנכתבו על הדברים הפרטים (ולכן ר' אבא מוציא הפסוק הראשון וכמו שיבואר לקמן) ומפני דקשה על מה ששינה הכתוב דבמקום אחד חתם הכתוב כאשר צוה ה' את משה על דבר אחד ובמקום אחר לא חתם הכתוב אלא על ב' וגי' דברים על זה בא ר' נתן לפרש הטעם שהם מנויים וספורים במספר שמונה עשרה.

וביתר ביאור מסביר הרז"ו את כלליותו של הפסוק הראשון וז"ל:

אמר רבי חייא בר אבא חוץ מפסוק ראשון שבאותה פרשה "ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה" שבא לדרשה והוא מאמר כללי על כל המשכן כולו ואינו לפרט מפרטי המשכן והוא בא לומר ולדרוש בו שבצלאל עשה גם דברים שלא שמע מפי משה אלא שהבין בדעתו שכן צוה ה' את משה (שמו"ר נ, ב) ועל כן אינו נמנה עם שאר שמונה עשרה המקראות.

רואים לפי שני הפירושים המובאים לעיל שרבי חייא בר אבא בא להסביר את שיטת חכמים אבל לא כן דעת הגר"א שמובאת **בשנות אליהו** (ברכות פ"ד מ"ג) שר"ח וחכמים חולקים. ר"ח סובר שלא מונים את הפסוק "ואתו אהליאב" כנ"ל במדרש וחכמים סוברים שלא מונים את הפסוק "וירא משה... והנה עשו אתה כאשר צוה ה'" (שמו' לט, מג) כי זה הוא כלל שראה שהם עשו הכל כאשר צוה ה' ואינו מן המנין ור"ח סבר שהראשון הוא הכלל הכולל ואינו חושב אלא מן ואהליאב והלאה.

בכל מקרה פסוק אחד לא מנוי בשל כלליותו ואפשר לומר שבא לרמוז על הברכה הנוספת שתיקנו.

הפסוקים שמונים אותם **בספר שמות** הם:

לט, א	לט, א
לט, ה	לט, טז
לט, ז	מ, יט
לט, כא	מ, כא
לט, כו	מ, כג
לט, כט	מ, כה
לט, לא	מ, כז
לט, לב	מ, כט
לט, מב	מ, לב

ולפי הגר"א מונים לשיטת חכמים את הפסוק לח, כב במקום לט, מג. ומה שכתוב בירושלמי "...שכתוב בפרשת **משכן שני**" יש כמה פירושים:

אבודרהם: ולפי שהתפילות נתקנו בזמן בית שני לכן כתוב בירושלמי שנתקנו ח"י ברכות כנגד ח"י ציונים הכתובים במשכן שני.

פי' מראה פנים: מכיון שבאותה פרשה (שמות לח, כא) כתוב פעמים משכן זה אחר זה.

פי' מהר"ש סירליאו: ורמז דמשכן שני הוא האדם...

מה בא ללמדנו הרמז הזה?

רז"ו: התפילה היא במקום הקרבנות והמשכן הוא מקום הקרבנות ג"כ.

עץ יוסף: לפי שראוי להתפלל תמיד על בנין בהמ"ק.

מדרש רבה המבואר: שצריך לכוון בתפילה כנגד ירושלים.

פי' תפארת ציון: אני אביא אותו בפרק הבא.

פרק ג – כנגד אזכרות שבק"ש ומזמור כט' וכנגד חוליות שדרה

ברכות כח ע"ב: הני י"ח כנגד מי?

אמר רב הלל בריה דרב שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד ב"הבו לה' בני אללים".

רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע.

ר' תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה...

הני תני סרי תשסרי הוויין? (אלו שמונה עשרה! הרי הם תשערה עשרה?) אמר רבי לוי ברכת הצדוקים ביבנה תקונה. כנגד מי תקונה?

א"ר לוי: לר' הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד "אל הכבוד הרעים".

לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש.

לרב תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד חוליה קטנה שבשדרה.

פי' רש"י ד"ה הבו לה' בני אללים: שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושת השם כדאמרין בראש השנה דף לב... (שם מובא: "הבו לה' בני אללים, הבו לה' כבוד ועוזו הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש" (תהילים כט) אללים – אבות, עוז – גבורה, הדרת קודש – קדושה).

פירש המהרש"א ד"ה כנגד ח"י אזכרות: הוא מבואר דברכות של חול הם ח"י כי הם על הרב האמצעים בשאלת צרכיו של אדם ע"כ רמז כל הח"י ברכות בשם הוי"ה שהוא שם רחמים בכל חתימת הברכות דבעי בחול בשאלת צרכיו אפושי (להגדיל) רחמים... ושאמרו ברכת המינים לא נתקנה נגד שם הוי"ה אלא נגד "אל הכבוד הרעים" דלא כתוב בו שם הוי"ה וכן לר' יוסף כנגד אחד שבק"ש, נתכוונו לכוונה אחת והיינו משום דשם הוי"ה לא ישתנה אך המינים מאל אחד משנים לומר אל אחר ואמר שהקב"ה הרעים עליהם ע"פ מ"ש בפי הרואה (ברכות נט ע"א): אמר ר' אלכסנדר אמר ריב"ל לא נבראו הרעמים אלא כדי לפשוט עקמומית שבלב שנאמר: "והאלהים עשה שיראו וכו" (קהלת ג, יד).

זה פירוש המהר"ל על הגמ' ברכות: וזה כי התפילה היא בקשה

ומדת הרחמים שהוא מדת התפלה, ומדריגת הרחמים הם י"ח. ולפיכך דוד המלך במזמור הבו ששם הזכיר ... י"ח אזכרות כנגד מדת הרחמים שמדת הרחמים מתעלה רחמים על רחמים עד י"ח אזכרות. ודבר זה ידוע, כי שם של ה' שהוא מדת רחמים יש לו י"ב צרופים ועוד יש כאן שש צרופים בגי' אותיות של שם בן ד' (שם הויה). כלל הדבר ההתעלות של רחמים הוא עד י"ח ודבר זה עוד יתבאר. וכאשר תעין תמצא כי התעלות הוא עד י"ח ואין כאן מקום זה ולפיכך אמר שתקנו חכמים י"ח ברכות נגד י"ח שמות של רחמים. ומי שאמר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע, יש לך להבין מחלוקת החכמים כי התפילה יש בה ב' בחינות הבחינה האחת מצד השי"ת שהוא מעלה שמתפללין אליו. וויש עוד בחינה מצד חיבור האדם-המתפלל אל השי"ת אשר מתפלל אליו.

לרבי הלל עיקר התפילה שמצד רחמי השי"ת יתן לו השי"ת צרכיו, לכך תקנו י"ח ברכות נגד מידת רחמים של השי"ת והם י"ח שמות שנוזכרו במזמור הבו לה' בני אילים וגוי' כי אלו י"ח שמות נזכרים על השי"ת כמו שפירשנו.

ולמ"ד נגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע, סבר כי התפלה שהאדם מתפלל אל השם יתברך כי ראוי שיתן לו השם יתברך צרכו במה שהוא יתברך אדון ומלך על האדם והאדון ראוי שיהיה מפרנס את עבדו, ולכך תקנו כנגד י"ח שמות שבקריאת שמע, כי קריאת שמע הוא מלכות שמים שממליך האדם את בוראו עליו והמלך ראוי לפרנס את אשר תחתיו, לכך תקנו י"ח ברכות בתפלה כנגד י"ח שמות שבקריאת שמע, כי מפני שמלכותו יתברך הוא על האדם ירחם על האדם וישמע תפילתו.

ולמאן דאמר כנגד י"ח חוליות שבאדם, כי החוליות הם קומתו וכאשר הוא עומד לפני השם יתברך בתפלתו מכניע כל קומתו כמו העבד שעומד לפני האדון שלו, לכך תקנו י"ח ברכות בתפילה שעל ידי שהוא עומד לפני השם יתברך כמו העבד שעומד לפני רבו בזה מכניע כל קומתו לפני השם יתברך ובשביל זה ראוי לרחם עליו.

ויש לך לדעת שכל אלו שלשה חכמים דעת א' להם כאשר תבין, כי כל אלו (דברים) הן י"ח אזכרות שבי"הבו לה' בני אֱלִים", וכן י"ח אזכרות שבקריאת שמע, וכן י"ח חוליות שבשדרה הכל רמו אחד ולעומק הדבר אי אפשר לכתוב עוד מזה.

ויש לך לדעת כי החוליות שבשדרה הם מחולקים, י"ב חוליות שיש

להם צלעות גדולות כאשר ידוע, וששה הם בלא צלעות גדולות, וכן תמצא בתפלה שמחולקים י"ב ברכות הם צרכי האדם ואילו ג' ראשונות וג' אחרונות הם שבח המקום, ומזה תדע כי כל אלו דברים הם בחכמה עליונה. וכן תמצא ג' אותיות משם בן ד' אותיות על ידי גלגול נעשה ממנו ו' שמות, וכשתצטרף עוד על אלו ג' אותיות הה"א האחרונה שבשם הגדול נעשה מזה י"ב שמות כמו שידוע והן י"ח שמות של רחמים, וגם מזה תבין כי שש שמות נעשים מן צירוף ג' אותיות של שם הגדול, וכנגד זה תקנו ג' ראשונות וג' אחרונות הכל שבח המקום, ותקנו י"ב ברכות כנגד י"ב שמות היוצאים מן השם כאשר תחבר לו הה"א האחרונה, ואלו ברכות הם צרכי האדם שמושפעים אל האדם מצד ה"א האחרונה של שם, והבן הדברים האלו מאד כי דברי חכמים אין תכלית לעומק שלהם. כלל הדבר בכל הדברים אשר בארנו למעלה, כי י"ח ברכות שתקנו חכמים הם של רחמים ובמדת הרחמים יש י"ח.

ואמר שם כי "ולמלשינים אל תהי תקוה" תקנו לפי הדעת של כל אחד ואחד כי יש מדריגה קטנה עוד והיא באחרונה ובסוף, ולפי כנגד זה תקנו "ולמלשינים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו", כי במדריגה הקטנה הזאת שייך המינות כי בקטון יש לו מקום לצאת מרשותו מה שאין שייך בגדול והבן זה.

ולפיכך במזמור הבו נגד המדריגה הזאת אל הכבוד הרעים, ובקריאת שמע תיבת אחד, ובאדם יש חוליא קטנה ובזה יוצאים מן הכלל, ואי אפשר לפרש יותר.

מיוחדת גישתו של המדרש רבה לטעמים המוזכרים לעיל ובפרק הקודם של המאמר שלא כגמרא שמחלקת כל טעם לעצמו, המדרש מחבר את כל הטעמים כפנים שונות של ענין התפילה וז"ל: אמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן שמונה עשר ציווים כתוב בפרשת המשכן כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדה. וכנגדן קבעו חכמים שמנה עשרה ברכות שבתפילה. כנגד שמונה עשרה הזכרות שבקריאת שמע וכנגד שמונה עשרה הזכרות שב"הבו לה' בני אלים" אמר רבי חייא בר אבא לבד מ"ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ועד סוף ספרא (ספר שמות) ... (ויקרא רבה א, ח).

פ' מדרש רבה המבואר: "כנגד הזכרות שבק"ש" – יש עשר פעמים שם הוי"ה ושמונה פעמים אלהות, שכן התפילה באה אחרי קבלת עול מלכות שמים שבק"ש, על כן ברכתיה כנגד הזכרות של זו.

"וכנגד חוליות שבשדרה": שכן בכל עצמותו ועצמותיו צריך האדם לעבוד את ה'.

ואפשר גם לרמוז מה שמובא במס' ברכות כח: ואמר ר' תנחום אמר ריב"ל המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה.

(ביחס לציווים של המשכן הסברתי כבר בפרק הקודם של המאמר).

(וביחס לכנגד הזכרות של מזמור כט' עיין לעיל רש"י על הגמ').

פ' התפאת ציון על המדרש: מה דמיון יש במעשה המשכן להחוליות שבשדרה שע"כ נכתב בו מספר הציווים כפי מספר החוליות שבשדרה? ולמה קבעו חכמים הברכות כנגדם? מה כוונתם לפרש בשני המשלים שאמרו?

ועונה: ...והטעם הוא שהמשכן היה דומה להחוליות שבשדרה דכמו בתוך החוליות יורד החוט מהראש עד מתנים ומקיים כל הגוף. וגם על ידו יורד השפע מהראש להיות פרים ורבים כן ע"י המשכן ירד השפע מהראש (היינו ממלכו של עולם שכתוב בו "שראשי נמלא טל קווצותיו רסיסי לילה" דהכונה היא על השפע כידוע) על כל העולם שע"י המשכן נתקיים כל העולם שגם כל או"ה (אומות העולם) היתה השפעתם על ידי המשכן כמ"ש רז"ל שהשבעים פרים שהיו מקריבים בחג הסוכות היו בשביל השבעים אומות. וגם על ידו היו ישראל פרים ורבים. כמ"ש בשיהש"ר (פ"א ס' ס"ו) דמשנבנה בהמ"ק היו ישראל פרים ורבים. ומפני שהמלך הכבוד חפץ בחיים לכן עשה ח"י חוליות שעל ידם יהיה קיומו של האדם כדי שיהיה לסימן טוב להאדם להיות בוחר בחיים (כמ"ש בב"ר פ"א ס"ד שלכן נברא העולם ב"ב שהוא לשון ברכה לסימן טוב) ומזה הטעם ירד השפע העליון ע"י מספר ח"י כמ"ש בב"ר (פ' ס"ט ס"ו) ארשב"י אין ביהמ"ק של מעלן גבוה מביהמ"ק של מטן אלא ח"י מיל. וגם המרכבה העליונה תהיה במספר ח"י כמ"ש בע"ז (ג ע"ב) על הפסוק "רכב אלקים רבותים אלפי שנאן". ולכן תקנו ח"י ברכות נגד הח"י חוליות דעיקרה של התפילה הוא להוריד השפע בעולם. ומפני שהשפע יהיה לפעמים בהנהגת הטבע ולפעמים יהיה בהנהגה השגחתית בהתגלות לכן תקנו ח"י ברכות נגד הח"י חוליות שעל ידם ירד השפע מהראש על ידי הטבע שישד מלכו של עולם בזמן בריאת האדם. ונגד הח"י אזכרות שבק"ש שעיקרה של ק"ש מדברת על ההנהגה ההשגחתית בהתגלות כמ"ש "והיה אם שמוע תשמעו וגו'" "ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו'"

ומפני דלפעמים תהיה ההנהגה נסית בהתגלות כמו שהיה ביציאת מצרים ובמדבר שעל זו ההנהגה מדבר המזמור של הבו לה' בני אלים" על שכולם שומעים אז לקול ה'. לכן רמזו ג"כ בהח"י ברכות שתקנו נגד הח"י אזכרות שבזה המזמור.

וענין שמונה־עשרה ברכות־כנגד האזכרות מסביר הרב אליהו מונק **בספר עולם התפילות**: מגמה בולטת זו להגיע למספר קבוע של ברכות אומרת דרשני. קודם לכל מוכיחים המקורות, כי הכוונה הראשונית לא היתה השאיפה לערוך בדיוק י"ח ברכות או בקשות, אלא להזכיר את שם ה' י"ח פעמים במסגרת התפילה הזאת, ורק כדי לאפשר י"ח אזכרות חוברו הברכות דווקא באותו מספר.

ברוב המקורות מבוסס המספר הזה על י"ח האזכרות של שם הוי"ה שבמזמור "הבו לה' בני אלים" (תהילים כט) או בשלוש פרשיותיה של קריאת שמע או שבדברי שירת־הים (עי' ברכות כח ע"ב; ויקרא רבא א; תנחומא בראשית פי וירא) (ביחס לאזכרות של שירת הים עיין בסוף המאמר). כמו שכבר אמרנו לעיל בפירושונו לברכות השחר ולשירת־הים, מיועדת הזכרת השם הזה בין ארבע אותיות, י"ח מונים, לרמוז על השם המפורש הגדול בעל ע"ב האותיות, היוצא מן הפסוקים יט־כא, בפרק יד שבספר שמות, ולפי תוכנם של פסוקים אלה הוא קשור במעשה ניסים של יציאת מצרים. לפי דברי הרא"ש, אין להתחשב בחשבון הזה, בברכה הייט של התפילה "ולמלשינים", שנתוספה רק בתקופה מאוחרת יותר, (סוף מס' פסחים, סי' מ) בנפלאות אלה של שעת הגאולה ממצרים, ואשר על כן "סומכים גאולה לתפילה", ובעיקר בנס קריעת ים־סוף, מתבטא ה"שם הגדול" של הכל יכול ואין גבול לפעולתו. משום כך נודעת דווקא לשם הזה עמדת מפתח במרכזה של תפילתנו, וכל ברכותיה מסודרות סביב הגרעין, שאותו מסמל המספר ע"ב. וכשם שתפילת י"ח בכלל בנויה על "השם הגדול" בן ע"ב אותיות, כך כל אחת ואחת מברכותיה פונה אל שם הוי"ה בפרט, בן ד' האותיות, מתוך הבטחון הנחוש ש"ה' מחסי ומצודתי" (עי' תהילים צא, ב) ואצלו נמצא תמיד אוזן קשבת: "יקראני ואענהו", כי "עמו אנכי בצרה" (שם, פסוק טו; עיין גם מדרש תהילים, מזמור כ), וכך עולה תפילתנו למרומים, ממש כ"קידוש השם" אדיר!

פרק ד – כנגד ח"י פעמים שנתיחד הדיבור אל משה ואהרון

במדבר רבה פב א: "וידבר ה' אל משה ואל אהרון לאמור", בייח

מקומות אתה מוצא משה ואהרן שויס כנגד י"ח ברכות. ג' אבות הראשונים משם אתה מוצא קבע שמתפללים ג' פעמים ביום ... בי"ח מקומות משה ואהרן מזוגין רמז לי"ח ברכות, כנגד י"ח אזכרות שכתובות בשמע ישראל, ובי"ח מזמור לדוד ה' בני אלילים". ג' אבות התקינו שמתפללים ג' פעמים ביום ומשה ואהרן ומן האזכרות האלו למדנו לי"ח ברכות.

פירש הרז"ו מ"ש שויס פירושו: שנתיחד הדיבור לשניהם יחד ורוב הדברות למשה בלבד ומ"ש כנגד י"ח ברכות ... משום ששניהם היו גואלי ישראל ולולי תפילתם וזכותם היו אבודים כמפורש בתורה ע"כ תקנו חז"ל י"ח ברכות של רחמים כמו שהם הביאו עליהם רחמי ה'.

פירש תפארת ציון בד"ה בי"ח מקומות וכו': הח"י מקומות מנאן המלבי"ם בהתורה והמצוה עה"פ ויקרא אל משה וגו"י (ויקרא א, א) שמדבר שם על הספרא שדרשו למעט את אהרן. כנגד י"ח ברכות: עיקרה של התפילה היא להפוך את מידת הדין לרחמים כמ"ש רז"ל שלכן נקראת התפילה בשם עתר כמ"ש ויעתר יצחק לה"י (ברא' כד, כא). דכמו העתר (הרחת שמהפכין בה התבואה בגורן נקרא עתר) מהפכת את התבואה כן ע"י התפילה תתהפך מדת הדין לרחמים (עיין בב"ר פס"ג ס"ה) ומשה ואהרן היו רומזין על הדין ועל הרחמים כמ"ש בשמו"ר (פ"ה ס"ג) חסד ואמת נפגשו חסד זה אהרן ואמת זה משה (דהכהנים הם משורש חסד והלויים הם משורש דין כידוע) והדין נקרא בשם אמת (כמ"ש בע"ז ד ע"ב) וכל נביא היה מקבל נבואתו כפי שרשו (עיין בב"ר פי מ"ד ס"ז) ולכן משה היה מקבל את התורה במדת אמת (עמ"ש בע"ז שם) כפי מדתו. ואהרן היה מקבל במדת החסד כפי מדתו. ובה"י פעמים שזיוגם הקב"ה בהדבור היה בההכרח להפך מדת הדין לרחמים. דמשה קבל מתחילה במדת האמת כפי מדתו ואח"כ נתהפך למידת החסד כמדתו של אהרן. לכן אנחנו שמתפללים להפוך מדת הדין לרחמים יש לנו כח להתפלל ע"ז בי"ח ברכות כפי שאנו רואים בהתורה ש"יח פעמים הפך הקב"ה מדת הדין לרחמים. והטעם על מה שהפך הקב"ה ח"י פעמים מדת הדין לרחמים הוא מפני שהסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה יש לו ח"י שליבות כמ"ש בב"ר (פי ס"ט ס"ו) אין בהמ"ק של מעלן גבוה מבהמ"ק של מטן אלא י"ח מיל. והמיל הוא תחומו של האדם לכן בזמן שאדם מתפלל דעיקרו של התפלה הוא להדביק הרוח בשרשה (עיין במלבי"ם תהילים וא"ו יו"ד) בכל ברכה וברכה הוא עולה מיל זהו

תחומו של האדם. ולכן הפך הקב"ה ח"י פעמים מדת הדין לרחמים שעיי"כ יש לו כח להתפלל י"ח ברכות לעלות על ידם על הסולם שראשו מגיע השמימה ולקבל השפע ברוחניות ובגשמיות.

כנגד י"ח אזכרות שכתובות בק"ש ובמזמור וכו': כבר הבאתי דבריו בפרק הקודם של המאמר.

ג' אבות התקינו שמתפללים וכו': כונתם במה שכפלו דבריהם (בי פעמים הביאו העניין של ג' תפילות ובי פעמים העניין של י"ח ברכות) להתבונן על גודל מעלת התפלה כמ"ש בברכות (וא"ו ע"ב) על התפלה שעומדת ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן. לכן חזרו דבריהם ואמרו ראו גודל מעלת התפלה שג' אבות התקינו אותם, ממשה ואהרון ומן האזכרות האלו למדו לי"ח ברכות א"כ מזה יש לו להתבונן דהתפלה היא הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לקבל על ידה שפע הברכה ברוחניות ובגשמיות להרים קרננו בבי"א.

להלן פירוט של הח"י פסוקים שבהם נתיחד הדיבור אל משה ואהרון:

שמות	ויקרא	במדבר
ו, יג	יא, א	ב, א
ז, ח	יג, א	ד, א
ט, ח	יד, לג	ד, יז
יב, א	טו, א	יב, ד
יב, מג		ח, כג
		יד, כו
		טז, כ
		יט, א
		כ, יב

פרק ה – כנגד ח"י המזמורים הראשונים של ספר תהילים

תנחומא וירא א: ורבי שמעון אמר, כנגד שמונה עשר מזמורים שמראש ספר תהילים עד "יענך ה' ביום צרה", לומר תענה בתפלתך, לכך נאמר "יענך ה' ביום צרה", ולכך נאמר בסוף שמונה עשר מזמורים "יענך ה'".

הירושלמי ברכות פ"ד ה"ג מוסיף: אם יאמר לך אדם תשע עשרה הן אמר לו, "למה רגשו גויים" לית הוא מינהון וכו'.

פני משה: וסוף המזמור הי"ח יש את הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי..." שזה הוא רמז על סיום ברכות התפילה ומהאי טעמא נמי אומרים פסוק זה אחר תפילת י"ח. "ולמה רגשו גויים" לא מן המנין מכיון שהוא ואשרי חדא פרשתא הוא.

פרק ו – טעמים נוספים לי"ח ברכות שבתפילת העמידה

נתיבות עולם א' עמ' קלב: ונראה כי מפני זה מספר הברכות שבתפילה הם י"ח במספר ח"י, וזהו כי כל אלו הברכות הם חיות האדם חוץ מן "ולמלשינים אל תהי תקוה" מפני שאנו מתפללים שיאבדו רשעים מן העולם ואין זה חיות רק איבוד.

בניהו חלק א עמ' מג בד"ה רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה: נ"ל בס"ד הטעם שצריך להתפלל י"ח, כי שעות היום והלילה הם כ"ד, וחילקם הרמב"ם ז"ל: ח' שעות לשינה, ח' שעות ללמוד וח' שעות למלאכה ועסק מו"מ. ועשו להם סימן: "ישנתי אז" (איוב ג, יג) "אז תשכילי", "אז תצליחי" (יהושע א, ח). אך חכמי הטבע והרופאים אמרו שיספיק לגוף שינה של שש שעות בלבד, וצריך להוסיף שתי שעות אלו על הלימוד או על העסק, ונמצא בכ"ד שעות יש לאדם י"ח שעות שהוא קץ ואינו ישן בהם, ולכן מברך י"ח ברכות כל יום להשפיע ולהאיר לי"ח שעות אלו שהוא מקיץ ויושב בהם, הן לעסוק בתורה, הן לעסוק במו"מ ומלאכה שיצליח בהם.

ומובא בשנות אליהו עוד ד' טעמים (שלהם לא מצאתי מקור)

א. כנגד י"ח פסוקים שבשירה עד "כי בא סוס פרעה".

ב. כנגד י"ח אזכרות שמן "ויושע" עד "כי בא סוס", ומכיון שאנשי כנסת הגדולה רצו שיאמר כל אחד שם י"ח שמות מיוחדים לכן תקנו אח"כ לאמר ג פסוקים אחרים "כי לה' וכו'", "ועלו וכו'", "ביום ההוא וכו'..."

ג. כנגד י"ח פעמים שכתוב "יראה" בספר משלי.

ד. כנגד י"ח ימים טובים שיש לישראל (ר"ה, יוה"כ, ח' ימי הסכות, ז' ימי פסח וחג השבועות) (זוהר).

טבלת סיכום של פרק א

אז הפסוק ה"ח הוא (התנאים שהפסוקים יהיו נמנים ברשימה)	אם יאמר לך י"ז הם (למה להגיד שיש רק י"ז)	אם יאמר לך י"ט הם (למה לא מונים פסוקים אלו)	
"זכור לאברהם ליצחק ולישראל" (שמות לב, יג) 1. השמות מוזכרים כסדר תולדותם. 2. שם יעקב מוזכר בכיני.	אם נזכיר רק במקום שהם באים כסדר תולדותם.	"וזכרתי את בריתי יעקב" (בראשית כו, מב) אין שמות האבות מוזכרים כסדר תולדותם.	לפי הגר"א
"ויקרא בהם שמי" (ברא' מח, טז) בו מוזכר זכותם של ג' האבות באותו פסוק.	שהרי טעינו לאמר שבגלל שלא כתוב יעקב בפסוק "והנה ה" אז גם "ויקרא בהם שמי" אינו המנין.	והנה ה' ניצב וכו' בראשית כח, יג) לא מפני ששם "יעקב" לא מוזכר אלא שזכותו לא מוזכר.	לפי התפארת ציון
"ויקרא בהם שמי" 1. כל השמות מוזכרים (אפילו שלא כסדר) 2. יש אזכרה באותו עניין.	שהרי "וזכרתי את בריתי יעקב" לא מוזכר בו אזכרה.	והנה ה' ניצב וכו' שאינן שם "יעקב כתוב בפסוק.	לפי המדרש רבה המבואר